

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ТВОРАМИ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА»**

Виконала: студентка II курсу
групи PO1-M20z
спеціальності 013 Початкова освіта
Філіпець Ольга Василівна

Керівник: **Третяк Н.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент: **Гордійчук М.С.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УЧНІВ МОВЛЕННЄВОЇ ТВОРЧОСТІ.....	8
1.1. Розвиток зв'язного мовлення як проблема лінгводидактики.....	8
1.2. Творчість як педагогічна категорія.....	20
Висновки до 1 розділу.....	35
РОЗДІЛ II. ТВОРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ.....	36
2.1. Твори живопису як ефективний засіб формування мовленнєвих здібностей молодших школярів.....	36
2.2. Методика роботи над творами на основі розгляду художніх полотен....	44
2.2.1. Твір як вид навчальної справи.....	44
2.2.2. Твір за зоровою опорою та уявою.....	52
2.2.3. Написання тексту-опису на основі пейзажу.....	54
2.2.4. Методика написання твору на основі опису натюрморту.....	58
2.3. Організація експериментального навчання та перевірка його ефективності.....	62
Висновки до 2 розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТОК А.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення української мови в початковому курсі освітнього процесу виступає як основний принцип у навчанні, забезпечує всебічний розвиток мовлення і спілкування. Відповідно до Державного стандарту, «мета і завдання навчального предмета „Українська мова” в початковій школі полягає не лише в опануванні вміннями читати і писати, а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення» [37, с. 4]. Розвиток мовлення набуває статусу «провідного принципу навчання української мови в загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці» [19, с. 4].

У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, де визначено перспективи подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу, наголошується, що освіта має сприяти „формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян, поваги до державної мови” [9, с. 4]. З метою підвищення рівня культури мовлення школярів зміст шкільної освіти відповідно до етнокультурознавчого компонента має спрямовуватись на здійснення естетичного впливу засобами української мови як навчального предмета, одним із шляхів реалізації якого є ознайомлення з характерними якостями української мови, з багатством, мелодійністю й образністю [30, с. 18]. Суспільству сьогодні вкрай потрібні люди, які творчо мислять. Тому формування освіченої, творчої особистості є одним з першочергових завдань модернізації освіти в Україні. Творче самовираження виявляється в різних видах діяльності дитини, зокрема і мовленнєвій.

Лінгводидактичний аспект розвитку творчої особистості знайшов своє практичне втілення у низці наукових досліджень останніх років Т.М.Алієва, О.І.Артемова, Л.В.Ворошніна, Н.В.Гавриш, В.Г.Захарченко, С.В.Ласунова, Н.І.Луцан, О.С.Монке, Т.Г.Постоян, О.С.Ушакова та ін.). Із-поміж базисних характеристик особистості школяра вчені (О.В.Запорожець, О.Л.Кононко, М.М.Поддьяков та ін.) виокремлюють креативність і самосвідомість.

У межах лінгвістичного підходу вчені Л.А.Булаховський та І.Р.Гальперін визначають творчу природу мовленнєвої діяльності, розглядають зв'язне висловлювання як її продукт з власною внутрішньою структурою і категоріальними ознаками.

Традиція вивчення проблеми розвитку словесної творчості молодших школярів пов'язана з розглядом її як одного з видів зв'язного висловлювання в умовах навчання рідної мови. Дослідники доводять, що в дітей формується свідоме художньо-естетичне сприймання літературних творів, яке виявляється в розумінні змісту та ідеї твору, здатності виділяти й усвідомлювати його мовні засоби виразності, хоча процес складання власної творчої розповіді для більшості дітей становить ще певні труднощі.

Розвиток мовлення дитини – одне з першочергових завдань учителя початкових класів. Від успішності його виконання залежить рівень освіченості кожного учня. Розвиток мовлення на уроках української мови, досконале володіння словом та реченням дає поштовх до успішного володіння знаннями з інших предметів (математики, природознавства тощо).

Описуючи предмети та явища навколишньої дійсності, закономірності їх розвитку, взаємозв'язки між ними, дитина розвиває та вдосконалює своє мовлення. Але не завжди вона знаходить у навколишньому суттєві ознаки, не встигає розібратися в деталях. Тут на допомогу вчителю приходить наочність. Сприймаючи картину чи ілюстрацію, дитина вловлює ряд суттєвих ознак, проводить їх аналіз, робить чітку оцінку зображеному. Образи, герої, середовище, зображені на картині, здебільшого настільки яскраві, що пробуджують спогади, уяву школярів, спрямовують оформлення їхньої думки, дають план її викладу. Чим сильніший вплив художнього полотна на глядача, тим яскравішим, багатшим буде його мовлення.

Виховання мовленнєвої культури тісно пов'язане з оволодінням мовними засобами в будь-якій мовленнєвій ситуації, умінням користуватися багатством української мови, правильно й виразно висловлювати свої думки (текстотворення). Формування в молодших школярів умінь і навичок

користуватися мовними засобами в процесі сприймання, розуміння та продукування текстів усної і писемної форм є провідною метою навчання української мови. Від того, як учень володіє означеними формами мовленнєвої діяльності, залежить його внутрішня культура, моральні переконання та естетичні ідеали.

Результати педагогічних спостережень засвідчили наявність протиріччя щодо необхідності розвитку креативних якостей зв'язних висловлювань учнів і нерозробленістю проблеми розвитку творчого мовленнєвого самовираження школярів. Це й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – мовленнєвотворча діяльність учнів початкових класів на уроках української мови.

Предмет дослідження – процес розвитку творчого мовленнєвого самовираження дітей під час вивчення мовного матеріалу з використання творів образотворчого мистецтва.

Гіпотеза дослідження: – розвиток творчого мовленнєвого самовираження молодших школярів буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: занурення дітей у світ образотворчого мистецтва; максимальна мовленнєва активність дітей у роботі з художньою картиною; наявність позитивних емоційних стимулів у складанні творчих розповідей за картиною; створення ситуацій успіху в мовленнєвій діяльності дітей; стимулювання творчого мовленнєвого самовираження і творчої ініціативи дітей у прочитанні художніх полотен.

Мета роботи – визначити і науково обґрунтувати педагогічні умови впливу творів образотворчого мистецтва на емоційно-пізнавальну сферу молодшого школяра та значення його для розвитку зв'язного мовлення дітей; описати методика розвитку творчого мовленнєвого самовираження дітей з використанням образотворчої наочності.

Досягнення мети дипломної роботи передбачає виконання таких завдань:

- Проаналізувати підручники з української мови для початкових класів;

- Виявити та прокласифікувати ілюстративний матеріал, що сприяє формуванню граматичних понять;
- Виявити в процесі навчальної діяльності учнів ефективність використання творів образотворчого мистецтва для формування комунікативних умінь в учнів молодших класів;
- Виявити ефективні методи і прийоми використання ілюстративного матеріалу на уроках рідної мови при вивченні граматичного матеріалу;
- З'ясувати особливості міжпредметних зв'язків та їх ефективність для засвоєння знань та розвитку комунікативних умінь.

Методологічними засадами дослідження виступили: положення наукової теорії пізнання про взаємозв'язок мови, мовлення і мислення; єдність мовленнєвого змісту і мовної форми; законодавчі акти і концепції навчання державної мови в Україні.

Теоретичні засади дослідження становлять психолого-педагогічні праці, в яких розкрито: закономірності формування творчості в дітей молодшого шкільного віку (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, О.В.Запорожець, О.Л.Кононко, Н.П.Сакуліна, Б.М.Теплов, Є.О.Фльоріна,); теорію мовленнєвої діяльності (Л.С.Виготський, М.І.Жинкін, О.О.Леонт'єв, О.Р.Лурія, С.Л.Рубінштейн, І.О.Синиця, О.М.Шахнарович); наукові доробки педагогів з проблем мови і мовлення (С.Ф.Русова, Є.І.Тихеева, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський та ін.); лінгводидактив з навчання дітей рідної мови (О.І.Артемова, А.М.Богущ, М.С.Вашуленко, Н.В.Гавриш, Т.О.Ладиженська, С.В.Ласунова, Н.І.Луцан, М.Р.Львов, В.Я.Мельничайко, Н.П.Орланова, Л.М.Паламар, М.І.Пентилюк, Т.Г.Постоян, Ф.О.Сохін, О.С.Ушакова, А.Є.Шибицька та ін).

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань, перевірки висунутої гіпотези використовувалися такі методи дослідження:

теоретичні: вивчення, аналіз та узагальнення наукової і методичної літератури з обраної проблеми;

емпіричні: цілеспрямоване спостереження за мовленням учнів з метою з'ясування кількісного та якісного складу лексики, рівнів сформованості граматичної правильності мовлення;

педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний);

статистичні: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних. Обробка результатів і порівняння експериментальних даних із вихідними здійснювалася за допомогою методів математичної статистики.

Практична цінність роботи зумовлена тим, що розроблена система вправ і завдань може бути рекомендована вчителям початкових класів для практичного застосування в навчальному процесі, а результати дослідження допоможуть їм раціональніше реалізувати весь комплекс заходів, зорієнтованих на формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти та на студентській науковій конференції.

Основні положення розробленої автором методики розвитку мовленнєвої творчості молодших школярів у процесі роботи над творами образотворчого мистецтва впроваджено в навчальний процес під час педагогічної практики.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 80 сторінок, з них 71 – основного тексту.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджувалася проблема розвитку мовленнєвої творчості учнів початкових класів на уроках української мови в процесі роботи над творами образотворчого мистецтва. Визначено педагогічні умови; розроблено й експериментально апробовано лінгводидактичну модель навчання дітей творчого мовленнєвого самовираження і методику її реалізації.

Під творчим мовленнєвим самовираженням школярів розуміємо вміння у творчій розповіді виявити свою індивідуальність і неповторність, вміння передати мовними засобами свої емоції і почуття, настрої і переживання, свої власні думки і фантазії, викликані полотнами відомих художників, ілюстраціями, художніми малюнками; вміння творчо та оригінально мислити, передавати свої думки в усних розповідях і письмових творах.

У процесі дослідження було визначено критерії і показники розвитку творчого мовленнєвого самовираження школярів в процесі прочитання художньої картини: 1) продуктивно-мовленнєвий критерій із показниками: вміння «читати» картину, виділяти на полотні головне і другорядне, 2) Креативно-мовленнєвий критерій із показниками: самостійність складання дітьми розповідей та описів за картиною (ілюстрацією, малюнком); наявність виражальних засобів мови (експресивна лексика, образні слова); оригінальність складеного сюжету.

У роботі доведено, що одним із дієвих засобів формування культури мовлення дітей є робота з художніми картинами, малюнками, ілюстраціями. Це потужний матеріал, який дає змогу вчителю навчити дітей володіти словом, висловлювати думки, користуючись образною експресивною лексикою, розвивати творчу уяву дітей. Оскільки абсолютне мислення у молодших школярів ще погано сформоване, образотворча наочність займає особливе місце в процесі навчання і виховання. Матеріал, що опрацьовується на уроках з використанням ілюстративної наочності, часто спільний для

різних навчальних предметів. Це дає змогу поєднати процес пізнання природи та людини з естетичним вихованням, з розвитком зв'язного мовлення.

Окрім того, метою експериментального навчання було не тільки засвоїти лексичний і граматичний матеріал, але й розвинути і сформувані текстотворчі уміння, опанувати знання про функції й ознаки усних і письмових текстів-розповідей, описів і міркувань; екстралінгвістичні й лінгвістичні ознаки художнього стилю. усної й писемної форм мовлення, ознаки розмовно-побутових текстів діалогічного характеру і їх функціонування в усному мовленні.

На основі набутих знань у молодших школярів формувалися вміння використовувати мовностилістичні засоби в самостійно складених текстах, умотивовувати їх використання, вибирати потрібні з ряду пропонувані з метою висловити думку адекватно ситуації, доцільно використовувати мовні засоби у власних висловлюваннях, редагувати власні та чужі тексти.

У процесі експериментальної перевірки розробленої системи тренувальних вправ підтвердилася істинність вихідної гіпотези: ефективність процесу формування мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів підвищувалася за умови застосування в початкових класах функціонально-стилістичного й комунікативно-діяльнісного підходів у навчанні мови; формування мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів здійснюється в процесі сприймання, розуміння й продукування текстів усної й писемної форм у процесі роботи з творами образотворчого мистецтва, що сприяє розвитку мовленнєвої творчості дітей, підвищує культуру мовлення молодших школярів; процес формування комунікативної компетенції молодших школярів ґрунтується на елементарних знаннях про ознаки усної й писемної форм мовлення та їх стилістичних різновидів.

Проаналізувавши навчально – дидактичний матеріал, результати проведених вправ і завдань – доходимо висновку запропонована система дає змогу вчителю реалізувати ряд завдань, а саме :

- поповнення словникового запасу учнів новою лексикою;
- розвиток усного та писемного мовлення;
- розвиток образного і логічного мислення і творчої уяви;
- уміння співставляти зображене з навколишньою дійсністю, описувати зображене на полотні фарбами за допомогою слова;
- уміння добирати образні слова і словосполучення для опису зображеного, - підвищення рівня розвитку дітей і розкриття їхнього світогляду;
- уміння спостерігати, думати, аналізувати, розмірковувати, передавати думки і почуття за допомогою слова.

Таким чином, теоретичне осмислення психолого-педагогічних, лінгвопедагогічних передумов формування мовленнєво-творчих умінь учнів, а також узагальнення передового досвіду вчителів з означеної проблеми; педагогічний експеримент та його результати підтвердили актуальність обраної теми.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо у вивченні наступності і перспективності формування творчого мовленнєвого самовираження молодших школярів у різних видах діяльності на уроках з вивчення усіх предметів, передбачених навчальною програмою для початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О.І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів. Дис.канд. пед. наук.: 13.00.02. Одеса, 2001. 210с.
2. Бех М. Особистісно орієнтовані технології навчання в початковій школі. *Початкова школа*. 2017. № 6. С. 36–40.
3. Бібік Н. Аналіз суперечностей у запровадженні компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 44-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2015_12-13_27
4. Біла І. М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика*: зб. наук. праць. К.: Інформаційні системи, 2011. Випуск 5. С. 71-82.
5. Білоусенко Т. І., Явір В.В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови : пос. для вчителя. Київ: Освіта, 1990. 128 с.
6. Богущ А. Вектор наступності Державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти. *Початкова школа*. 2013. № 3. С. 1–4.
7. Безхутрий М.М. Сергій Васильківський. К., "Мистецтво", 1987.
8. Білан О.І. Навчання дітей старшого дошкільного віку розповіді за ілюстраціями: Дис...канд.педаг.наук: 13.00.02. Одеса, 2003. 225 с.
9. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность и творчество. Р/ на Д., 1982. 185 с.
10. Богущ А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах. К.: Вища школа, 1993. 327 с.
11. Будій Н. Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 20 с.
12. Булаховський Л.А. Виникнення і розвиток літературних мов // *Мовознавство* 1947. Т. IV-V. 136 с.
13. Вашуленко М. Методичні рекомендації до роботи за підручником "Рідна мова", 3 клас та орієнтовне календарне планування уроків. *Початкова школа*. 2013. № 8. С. 16–22.

- 14.Вашуленко М. Навчально-методичне забезпечення процесу навчання грамоти першокласників за новою навчальною програмою. *Початкова школа*. 2012. № 10. С. 16–20.
- 15.Вашуленко М. С. Дубовик С. Г., Мельничайко О. І. Українська мова : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Освіта, 2015. 192 с.
- 16.Вашуленко М. С. Мельничайко О. І., Васильківська Н. А. Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Освіта, 2013. 192 с.
- 17.Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
- 18.Вашуленко М. С., Вашуленко О. В. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Освіта, 2012. 152 с.
- 19.Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Освіта, 2012. 160 с.
- 20.Вашуленко М., Дубовик С. Робота над власним висловлюванням (есе) на уроках української мови. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 10–16.
- 21.Вашуленко М., Собко В. Підготовка майбутніх учителів до формування мовно–мовленнєвої компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. № 6. С. 27–31.
- 22.Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посібн. К.: Освіта, 2006. 268 с.
- 23.Вишник О. О. Методика мовленнєвого розвитку учнів 1–2 класів на засадах взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності : дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Глухів, 2012. 248 с.
- 24.Гез И.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. // Иностранные языки в школе. 1985. №2. с.2-7
- 25.Голуб Н. Культура діалогу на уроці української мови: проблеми і

- перспективи. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер. філологічна*. 2013. Вип. 40. С. 130-133.
26. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. СПб.: Союз, 1997. 95 с.
27. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психолог. Очерк: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1991. 94 с.
28. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк: ТОВ "Лебідь", 2001. 218 с.
29. Гавриш Н.В. Розвиток словесної творчості дітей як педагогічна проблема // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. Вип 12. с.5-12.
30. Ганич Д.І. , Олійник І.С.Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
31. Глухенька Л.І. Картинка, як дидактичний посібник в роботі дитячого садка. К., 1958. 118с.
32. Головина Т.П. Психологические особенности формирования обобщенного способа умственной деятельности у младших школьников. Автореф. дис. на соискание учен, степени канд. психол. наук. Л., 1970, с.6-7.
33. Гончар О.Г. Чарівний світ Катерини Білокур. – Катерина Білокур. Альбом. К.: "Мистецтво", 1972.
34. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
35. Горбачук В.Г. Види вправ за картиною на уроках мови // УМЛШ, 1970, №8.
36. Горбачук В.Г., Нечай Л.Д. Художня картина як засіб розвитку мови учнів // ПШ, 1972, № 4
37. Державний стандарт початкової загальної освіти. Початкова освіта. 2018. С. 8–30.
38. Донченко Т.К. Як навчати школярів мовленнєвої діяльності. К.: Молодь, 1998. 301 с.

39. Дошкільна лінгводидактика.Хрестоматія / Упоряд.А.М.Богуш.В 2-х ч.- К.: Вища школа,1999. 288 с.
40. Дубовик С. Організація навчальної мовленнєво-творчої діяльності молодших школярів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2016. № 7. С. 5–11.
41. Захарійчук М. Д. Мовчун А. І. Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2013. 176 с.
42. Захарійчук М. Д. Мовчун А. І. Українська мова : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2015. 192 с.
43. Захарійчук М. Д. Науменко В. О. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2012. 176 с.
44. Захарійчук М. Д., Мовчун А. І. Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою. Київ : Грамота, 2012. 176 с.
45. Захарченко В.Г. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного ві-ку засобами сюжетно-рольової гри: Дис...канд.пед.наук 13.00.01. К.:1997.186 с.
46. Зимунльдінова А.С. Особливості розвитку зв'язного мовлення шестиліток // Поч.шк., 1988. № 2.
47. Зрожевская А.А. Формирование связной описательной речи в средней группе детского сада. Автореф.дис. к-та пед.наук:13.00.01. М..1986. 24с.
48. Зубарева Н.М. Дети и изобразительное искусство. Натюрморт и пейзаж в эстетическом воспитании детей 5-7 лет. М., 1969.
49. Калошина И.П. Структура и механизмы творческой деятельности. М.: МГУ, 1983. 168 с.
50. Козленко В.Н. Психологические особенности креативности в старшем школьном возрасте и ее влияние на статус старшеклассника в учебной группе // Автореф. дис. канд. псих. наук. М., 1983. 22 с.
51. Козлов Б.М. Восприятие картин учащимися 1класса. М., 1954.

52. Кононенко В.І. Етнопедагогіка: Навч. Посібн. Для студентів. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 1998. 156 с.
53. Концепція навчання державної мови в школах України / Укл. О.Біляєв, Л.Скуратівський та інш.// Дивослово. К.: Освіта, 1996. №1. 18с.
54. Концепція початкової освіти: Проект. *Початкова школа*. 2016. № 1. С. 1–4.
55. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект) / Міністерство освіти і науки України. URL: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/project_30102014.doc
56. Концепція середньої загальноосвітньої школи України (проект) / Національна академія педагогічних наук України. URL: <https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/school-concept.docx>
57. Концепція Нової української школи / упорядники Гриневич Л., Калашнікова С., Коберник І. та ін.; заг. ред. Грищенко м. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/.../nova-ukrayinska-shkola>
58. Корнієнко О.М. Сучасні педагогічні технології // Англійська мова література. 2008. №28. с. 9-12
59. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. Под ред. Л.Н.Прокошенко АПН СССР. М.: 1998. 301 с.
60. Краткий психологический словарь /Ред. – укл. Л.А.Карпенко / Під заг ред. А.В.Петровського, М.Ч.Ярошевського. 2-е вид. Ростов на-Дону: Феникс, 1998. 512 с.
61. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию устной связной речи учащихся. М.: Педагогика, 1975. 144 с.
62. Лазаренко Н.І. Формування у молодших школярів поняття про слово у взаємозв'язку його лексичних і граматичних значень (на матеріалі прикметника) : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський державний педагогічний інститут ім. М.П. Драгоманова. К., 1993. 175 с.

63. Ласунова С.В. Розвиток описового мовлення старших дошкільників засобами української народної іграшки : Дис...канд.пед.наук: 13.00.02. Одеса, 2002. 195 с.
64. Луцан Н.І. Креативне мовлення в дошкільній лінгводидактиці //Наука і освіта. 2002. №2. с. 98-102.
65. Луцан Н.І. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку //Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. 2000. Вип. 3. С.29-37.
66. Львов М.Р. Работа над сочинением в начальных классах. М.: Просвещение, 1971. 160 с.
67. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников. Пособие для учителя. М.: Просвещение, 1985.
68. Львов М.Р. Речь младших школьников и пути ее развития. М.: Просвещение, 1975.
69. Львова М.Е. Использование картин в целях развития связной устной речи в начальной школе. Автореф. дис. на соискание учен, степени канд. пед. наук. М., 1973.
70. Маліновська Н.В. Методика використання лінгводидактичних ідей С.Ф.Русової у навчанні дошкільників переказу художніх текстів : Дис... канд. пед.наук: 13.00.04. Одеса, 1997. 159 с.
71. Махмутов М.И., Матюшкин М.А. Проблемное обучение: понятие и содержание // Вестник высшей школы. 1977. № 2
72. Мельничайко В.Я. Робота над текстом у 1-3 кл. К.: Рад. Шк., 1986.
73. Моляко В.А. Техническое творчество и трудовое воспитание. М.: Знание, 1985. 134 с.
74. Нагай В.Н. Шлях до визнання. Катерина Білокур. Альбом репродукцій. К., «Мистецтво», 1972.
75. Новий тлумачний словник української мови в 4-х томах /Укл.В.В.Яременко, О.М.Сліпушко. К.: Аконіт, 1998. 941 с.

76. Орап М.О. Комплексний підхід до розвитку мовлення першокласників у період навчання грамоти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. К., 2000. 20 с.
77. Левіна Л. Розвиток мовленнєвої компетентності: діалогічне мовлення. *Початкова освіта*. 2010. № 46. С. 4–6.
78. Лобчук О. Напрями роботи з розвитку умінь мовленнєвої діяльності у молодших школярів. *Початкова школа*. 2016. № 1. С. 9–14.
79. Лобчук О. Формування мовленнєвого етикету у молодших школярів. *Початкова школа*. 2017. № 7. С. 12–15.
80. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань: Видавець "Сочінський", 2012. 449 с.
81. Мамчур Л. І. Роль діалогічної комунікації в особистісно орієнтованому навчанні. *Рідна школа*. 2006. № 12. С. 3–5.
82. Мандрик Н. В. До проблеми сучасного уроку української мовионовлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. *Наукові записки рівненського державного гуманітарного університету*. Випуск 8 (51), 2014.
83. Основы методики начального обучения русскому языку. М, 1965.
84. Педагогический словарь / Под ред. И.А. Каирова. М.: Советская энциклопедия, 1996. 879 с.
85. Поляков В.Г., Шапошников И.Н. Картинки по развитию речи учащихся. Методические разработки для учителя. М., 1939.
86. Поляков В.Г. Методические разработки к картинам для устных рассказов и письменных сочинений. Пособие учителю для занятий в Ш-1У кл. нач.шк. М., 1941.
87. Пономарьев А.Я. Психология творчества и педагогика. М.: Педагогика, 1976. 324 с.
88. Професійна освіта. Словник / укл. С.І.Гончаренко та ін.; за ред Н.Г. Ничкало. К.: Вища школа, 2000. 380 с.

89. Развитие речи детей дошкольного возраста /Под ред.Ф.А.Сохина. М.: Просвещение, 1984. 223 с.
90. Речевое развитие младшего школьника /Под ред. Н.С.Рождественского. М.: Просвещение,1970. 221 с.
91. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. 2-е изд. / С.Л. Рубинштейн. М., 1946
92. Савченко О.Я. Розвивай свої здібності: Навч. посібник для молодших школярів. К.: Освіта, 1998. 159 с.
93. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2016. № 8. С. 10 – 15.
94. Савченко О. Я. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: підруч. для 4-го кл. загальноосвіт.навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2014. 192 с.
95. Савченко О. Я. Літературне читання: укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта». 2013. 192 с.
96. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 5 – 8.
97. Савченко О. Я. Літературне читання: укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: підруч. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2012. 160 с.
98. Типова освітня програма розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. [Електронний ресурс] Навчальні програми Нової української школи URL: <http://osvita.ua/school/program/60529/>
99. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников. М., 1962.
100. Синиця І.О. Психологія усного мовлення. К.: Радянська школа, 1974. 150 с.
101. Скалкин В.Л. Обучение монологического высказывания. К.: Радянська школа, 1983. 117 с.

102. Собко В. А. Формирование у учащихся начальных классов умений составлять тексты-описания : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Киевский государственный педагогический институт им. А.М. Горького. К., 1988. 191с.
103. Трунова В.А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь //Поч.шк. 1988. № 8.
104. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. М.: Изд-во ин-та Психотерапии, 2001. 240 с.
105. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. К., 1983. Т.1.
106. Фесенко Л.І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку : Дис...канд.педаг.наук: 13.00.02. Одеса,1994. 176 с.
107. Хорошковська О.Н. Розвиток мовлення молодших школярів: Посібник для вчителів. К.: Рад. шк., 1985. 96 с.
108. Чему и как учить на уроках языка в начальной школе. 15-е изд., М., 1941 .
109. Щерба Л.В. Современный русский литературный язык, «Избранные работы по русскому языку». М., 1957
110. Щукина Г.И. Формирование познавательных интересов учащихся на уроке. Сов. педагогика, 1957, № 8.
111. Ямницький В.М. Вплив емоціогенних ситуацій на творчу діяльність учнів : Дис...канд.психол.наук: 19.00.07. Одеса,1993. 134 с.